

Szilágyi Márton

Kármán József:
ami tudható és ami nem

A magyar felvilágosodás egyik legrejtélyesebb írószerkesztőjének életrajzát nem egyszerű megírni: *Gálos Rezső* 1954-es monográfiája óta nem is igen történt rá kísérlet.

A feladat nehézsége csak részben magyarázható azzal, hogy meglehetősen kevés új adat került azóta elő. Inkább arról van szó, hogy azokon a pontokon is, ahol a monográfia bizonyosságot sugall, a bizonytalanság csüggesztő érzésével kell szembesülnünk, mihelyt megpróbáljuk felülvizsgálni azt, amit tényeknek gondoltunk. Nem egyszerű tehát megrostálni adatainkat, hiszen többszörös forráskritikai gondossággal kell eljárunk: elválasztván a tényeket helyettesítő legendákat a valószínűsíthető vagy éppen bizonyos adatoktól.

Kármán József 1769-ben, Losoncon született. Születésének hónapját (március) nagy bizonyossággal meg tudjuk nevezni, napját pontosan aligha. *Abafi Lajos* 1880-ban március 10-ét következtette ki a születés dátumául, mondván: „azon pontosságfogva [sic!], melylyel *Markovicsnéval* folytatott levelezésében egymás név- és születésnapjára egy-két nappal előbb gratulálnak, föltehetjük, hogy a grófné március 9-én írván üdvözlő sorait, Kármán születése napját a leg-

nagyobb valószínűséggel március 10-ére tehetjük.”¹ Vagyis *Abafi* nyilván abból a levélből indult ki (dátuma: 1789. márc. 9.), amelyben *Markovich Miklósné Kármán* – közelebbről meg nem határozott – közeledő születésnapjára gratulált², mivel azonban a következő ismert levél március 15-i keltezésű, s ebben nem esik szó a születésnapról³, elég tág az az intervallum, amelyben az ünnep elhelyezhető, korántsem magától értetődő tehát éppen március 10-ére gondolni. 1884-ben *Baráth Ferenc* a losonci református anyakönyvre hivatkozva – amelyet egyébként saját bevallása szerint nem látott, az adatot mások szívességéből kapván meg – március 16-át adta meg a keresztelés dátumául⁴; utalt azonban arra is, hogy *Abafi Lajos* ekkor már 14-ét gondolta inkább születésnapnak: „*Most értesülök, hogy Abafi Lajos a szabadkőművesi iratokban megtalálta a születés-napi dátumot is s ez március 14-ike. Saját maga mondotta e napot születés-napjának, midőn a >Hécsillaghoz< címzett pesti páholyba fölvetett, 1792-ben.*”⁵ Ennek az adatnak az ellenőrzésére sem vállalkozott azonban azóta senki. Az író egy református lelkész család gyermeke volt, nemcsak apja, *Kármán József*⁶, hanem már nagyapja, *Kármán*

András is Európában tanuló, nevezetes tudós férfiú volt; ez utóbbi 1760 táján 526 kötetes könyvtárral rendelkezett⁷. A családnak két nemzedékre visszamenőleg szoros kliensipártfogói kapcsolata volt a Rádayakkal, s ennek szerzőnk életében is komoly szerepe lett⁸. Kármán a losonci református gimnáziumban végezte tanulmányait⁹. Az 1778-as évből szerencsésen fennmaradt anyakönyv az akkor 9 és fél éves fiút a grammatikaiszintaxista osztály (a harmadik classis) növendékei között tartotta számon.¹⁰ Ezután a pesti egyetem jogi karának hallgatója lett 1785-ben.

Tanulmányainak menete és üteme azonban nem világos: nem tudjuk, mikor fejezte be a jogi stúdiumokat. Ennek ellenőrzését az nehezíti meg, hogy a jogi kar ezen időszakból származó iratanyaga elpusztult, így sem a klasszifikációs jegyzőkönyvek, sem a protokollumok nem maradtak fenn¹¹. Igaz ugyan, hogy a kari protokollumok nagyrészt az 1759 és 1785 közti időszakból *Kovachich Márton György* másolatában ismerjük¹², ezek azonban a témához nem adnak segítséget: egyrészt pontosan abban az évben fejeződnek be, amelyben Kármán egyetemi pályafutása feltehetően elkezdődött, másrészt pedig – az iratanyag jellegéből következően – a hallgatókra egyébként sem terjeszkednek ki. Egyetlen támpontunk ilyenformán *Bodnár Zsigmond* lehet, aki még látta a hallgatók előmenetelét tartalmazó klasszifikációt, s ebből közölte is a Kármánra vonatkozó eredményeket: sajnálatos módon azonban meglehetősen nagyvonalúan, távolról sem forráskiadói igénnyel¹³. Az ugyan kétségtelen, hogy 1789-ben Kármán Bécsben tartózkodik (ebből az időszakból ismerjük levelezésének egyetlen nagyobb, egy tömbben és nem szórványosan megmaradt egységét, a gróf *Mar-*

kovich Miklósnéval váltott szerelmi levelezést). A bécsi egyetemre azonban nem iratkozott be, az egyetemi anyakönyvekben nevének nincs nyoma¹⁴. Nem tudjuk, miből élt s mivel foglalkozott¹⁵. A Markovichné-levelezés mindenestre 1789. január 28-tól augusztus 29-ig tart (egy későbbi, 1793. április 17-i levél zárja le az anyagot)¹⁶; ezek az írássok azonban ennek eldöntésére nem nagyon adnak támpontot. Egy 1790. febr. 10-i, sógorához, *Gálöss Gábor*hoz intézett pozsonyi levele azt mutatja, hogy az író vizsgára készülhetett; a levél mindazonáltal nem rögzíti pontosan ennek jellegét¹⁷. A személynöki levéltárban fennmaradt listák egyike 1790. június 9-én tartalmazza a nevét, mint az ítélmester mellé gyakorlatra beosztott jurátusok egyikét¹⁸. Ez arra mutat, hogy Kármán ekkor eleget kívánt tenni az ügyvédi vizsgára bocsátás feltételeinek; másrészt pedig ekkor még (1790. június 9.) bizonyosan előtte volt a vizsgának.

Arról nincsenek adataink, hogy mikor történt meg az examen. Itt azonban a forrásanyag hézagai akadályozzák meg a pontosítást. A személynök elnöklete alatt, a királyi tábla albizottságai előtt letett ügyvédi vizsgák jegyzőkönyveiből éppen az az egység hiányzik, amelyben legnagyobb valószínűséggel fellelhetnénk Kármán eredményét: 1769-től 1783-ig rendelkezésünkre állnak az iratok, utána azonban csak az 1791-től induló anyag maradt fenn¹⁹. Ott valóban nem is bukkanhatunk rá az író nevére. Semmi nem szól azonban az ellen, hogy Kármán teljesen szabályosan, 1790. június 9-e után, de még 1791 előtt a királyi táblán tette le a vizsgát: a szeptemberi (Szent István-i) és a decemberi (Szent Márton-i) terminus még hátra volt az évente négy alkalommal megtartott vizsgalkalmak közül²⁰.

Abban aligha kételkedhetünk, hogy Kármán prókátorként dolgozott.²¹

A csábrági vár látogatókönyvében 1794. ápr. 20-án bejegyzett sajátkezű versecskéje alatt magát „Mélt. Uraság Vitzefiscalissa”-ként határozza meg²². Maga Kazinczy is úgy fogalmaz 1794. május 11-i levelében, hogy az Uránia még meg nem jelent első számának egyik szerkesztője, Kármán ügyvéd lenne: „Ez egy fiatal Pesti Prókátor.”²³ Mindez azt sejteti, hogy a korszak értelmiségi létformájának egyik típusát, a magánszolgálatot választotta: mindazonáltal gyakorlatilag semmi konkrétumot nem tudunk megéltetéséről, életformájáról. Pártfogójaként - újabb adatok felbukkanásáig - a Rádayakat tételezhetjük föl²⁴; nem csupán a családi hagyományok miatt.

Endrődy János 1793-ban megjelent magyar színháztörténete a *Ráday Pál* irányította színtársulatnál Kármánt mint a gróft gyakorlati helyettesítő személyt mutatja be: „*Olly állapotban vala Gróf Rádai Pál Igazgatása alatt a' Játszó Társaság, hogy azt méltán egy dülő építményhez lehetett hasonlítani, melyet hogy a' végső omladéktól meg-mentsen, aztat Kármán József Úr vállával támogatta. Ezen már másutt említett jó szívi Hazafi, gyakorlati a' Gróf Igazgatónak, kit ollykor házi kötelességei Pestről eltávoztatattak [sic!], a' Társaságnál személyét viselte.*”²⁵ Tehát az író bizonyíthatóan a Ráday-család közelében működött; igaz, e kapcsolat minőségéről nincsenek információink. Ez az adat azt is bizonyítja, hogy az író – legalábbis egy ideig – szoros kapcsolatban volt a színházzal: Endrődy egyértelműen az ő munkájának tartotta a színtársulat – Ráday igazgatása alatt keletkezett – szabályzatát²⁶, s ebben az állításban nyilván megbízhatunk. Ez alapján nem meglepő, hogy *Solt Andor* a pesti színtársulat 1792. november 27-i

vármegyékhez intézett röpiratát – meggyőző érvekkel – Kármánnak tulajdoníthatta.²⁷

Mindenesetre nem ismerjük Kármán színpadi műveit, bár egy öt felvonásos szomorújátékának (*Mária Magyarok Királynéja*) létezéséről *Mérey Sándor* 1796-ig vezetett könyvtárlistája tudósít²⁸, s ezen lista alapján *Schedius Lajos* már 1798-ban, a jénai Allgemeine Literatur-Zeitungban megjelent német nyelvű színháztörténetében számontartotta a magyar drámaírók között.²⁹

1794 elején jelent meg az első híradás az Uránia című folyóirat megjelentetéséről: a Magyar Hírmondó. február 28-i számában közlik először a lap programját megfogalmazó nyilatkozatot³⁰. Végül az első szám júliusban³¹, a második októberben³², a harmadik és egyben utolsó pedig 1795 március végén vagy április elején lát napvilágot³³.

Kármán írói tevékenységének voltaképp ez a periodika a centruma, jelentőségének felmérése e lapszerkesztői koncepcióján és a benne megjelentetett írásokon keresztül mérhető föl a legtitiztábban. Egyéb, szórva nyosan és esetlegesen fönmaradt írásai között gyakorlatilag egyetlen műnek tekinthető alkotás sincsen, publikációt az Uránia rejti magában. Csakhogy nem egyszerű a folyóirat anyagából kiemelni a Kármán névéhez köthető írásokat: az Uránia ugyanis – eltekintve *Schedius* egyetlen cikkétől, amelyet névvel jegyeztek, valamint néhány monogrammtól – anonim módon közölte a szövegeket. A szakirodalom eddigi törekvése, amely különböző érvek alapján – például stiláris megközelítés szerint – megpróbálta elhatárolni a feltételezett Kármán-életművet³⁴, azért nem vezetett kielégítő eredményre, mert egyrészt nem tudott kételymentes és egyértelmű egységet felmutatni, másrészt pedig nem számolt azal, hogy Kármán szerkesztői koncepciója

azokból az írásokból is kielemezhető, amelyek esetleg más szerzőkhöz köthetők. Vagyis ha Kármán eszmetörténeti és irodalomtörténeti fontosságát akarjuk megérteni, az Uránia egészét kell tanulmányoznunk.

Ehhez pedig számot kell vetnünk a folyóirat másik szerkesztőjével, *Pajor Gáspárral* is. Róla talán még Kármánnál is kevesebbet tudunk³⁵; az azonban kétségtelen, hogy református vallású, Gömör megyei nemes családból származott. 1787-88-ban elkezdte a jogi tanulmányokat, ahogyan ezt a személynöki iratok között fennmaradt bizonyítványai tanúsítják: a jogi kar négy professzora, *Demjén Antal*, *Markovics Mátyás Antal*, *Nitray Gábor*, *Stur József* 1790. május 4-i dátummal igazolta, hogy óráikat Pajor látogatta³⁶. A bizonyítványok lelőhelye (Testimoniales Juratorum) azt is kétségtelenné teszi, hogy Pajor 1790-ben jelentkezett ügyvédi vizsgára, azonban azt nem tette le: a sikeresen vizsgázók ugyanis visszakapták bizonyítványaikat³⁷. Egy 1790. május 5-i keltezésű lista, amely az *Aczél István* ítélőmester mellé beosztott jurátusok nevét tartalmazza, Pajort harmadévesnek nevezi („In 3um Annum Jurista”)³⁸. Egy ugyanebben az iratanyagban található, 1791. szeptember 12-i dátumú, hasonló funkciójú névsoron már negyedéves hallgatóként szerepel³⁹.

Pajor és Kármán kapcsolata tehát nyilván a közös egyetemi évekre megy vissza, hiszen mindketten egyidőben voltak joghallgatók, még ha évfolyamtársak nem is⁴⁰. Mindazonáltal Pajor az 1788/89-es tanévben beiratkozott az egyetem orvosi karára, s félévkiagyás nélkül, folyamatosan végezve a tanulmányokat, 1791/92-ben befejezte a negyedévet is; ezután az 1792/93-as évben két féléven át 100 forint ösztöndíjat is kapott⁴¹. Orvossá csak 1795/96-ban avatták⁴². Mindez arra

mutat, hogy Pajor - előbb kezdvén el a jogi kart - párhuzamosan végezte orvosi és jogi tanulmányait. Ez, tekintve hogy a jogi karon az első és másodéveseknek csak napi két órájuk volt, egyáltalán nem meglepő⁴³. Pajor eljutott a jog végére, jelentkezett ügyvédi vizsgára is, ám ezt végül – nem tudni, miért – nem tette le; orvosi diplomáját is csak jóval a tanulmányok lezárása után szerezte meg. Feltűnő viszont, hogy éppen 1793-tól 1795-ig, amikor elkészíti Mendelssohn-fordítását (1793)⁴⁴, majd pedig megindul az Uránia, semmiféle dokumentálható, hivatalos tanulmányi elfoglaltsága sincs: meglehet, orvossá avatása is ezek miatt az irodalmi természetű munkái miatt késett 1795-ig⁴⁵.

A szakirodalomtól – Toldy nyomán – harmadik szerkesztőnek vélt Schedius Lajos a pesti egyetem esztétikaprofesszora nem volt valódi szerkesztő; sem az Urániára vonatkozó egykorú említések, sem a csekély számban fennmaradt korabeli levelek nem sorolják a folyóirat „kiadói” közé – ahogyan a szerkesztőket ekkor említették. Sőt, Schedius maga sem nevezte szerkesztőnek önmagát abban a feljegyzésében, amelyet Toldy számára készített 1843-ban Kármánról⁴⁶. Ennek ellenére Schedius szerepét a folyóirat körül többre értékelhetjük, mint eddig tette a szakirodalom: az Urániába lefordított szerzők és művek ugyanis feltűnő módon egybevágnak a professzor esztétikai tárgyú egyetemi előadásának példaanyagával, vagyis feltehetőleg ő adta az ötleteket az adaptált írók kiválasztásához. A valódi szerkesztők előtti tekintélyét mindenestre jól mutatja az is, hogy ő volt az egyetlen, akinek névvel szignált cikkét közölték, ráadásul hangsúlyos helyen, az első szám legelején⁴⁷.

Az Uránia megszűnésének kérdése már szorosan összekapcsolódik Kármán halálá-

nak rejtélyével. A lapnak bizonyosan anyagi nehézségei voltak: a két szerkesztő 1795. március 28-án kelt, gróf *Festetich Györgyhöz* intézett levele arra is bizonyíték, hogy az előfizetők csekély száma kevésnek bizonyult a fennmaradáshoz. Mindazonáltal itt Kármánék arról beszélnek még, hogy a folyóirat negyedik számát feltétlenül kiadják. Mellesleg ez a levél mutatja azt is, hogy az *Uránia* első száma is kizárólag *Festetich* adománya révén tudott megjelenni⁴⁸; Kármánék tehát éppúgy kudarcot vallottak az előfizetők gyűjtésével, mint a mecénási támogatás folyamatossá tételével. A folyóirat kiadása üzleti szempontból igencsak sikertelen lehetett; erre utal, hogy a megjelentetésre vállalkozó váci nyomdász, *Mármarossi Gottlieb Antal* a *Hármas Kis Tükör* 1788-ban elkezdett, de csak 1796-ban befejezett kiadásában érdeimei közé sorolja az *Uránia* kinyomtatását, hazafias tettként értékelve azt⁴⁹. Vagyis ideologikusan indokolt – nyilván a gazdasági megtérülés elmaradása miatt is. Mindazonáltal a *Martinovics*-összeesküvés után megszigorodó cenzúra rendelkezések önmagukban is elegendőnek bizonyultak volna a lap megszűnéséhez; annál is inkább, mert a folyóirat cenzúráztatása – amiként ezt az 1796-os helytartótanácsi tudakozás mutatja – talán nem volt szabályszerű: ekkor egyrészt már példányt sem találtak belőle, ami a terjesztést sem mutatja különösebben sikerültnek, másrészt pedig nem volt az sem egyértelmű, átment a kötelező előzetes cenzúráztatáson⁵⁰.

Igaz, az ügy Pest megyei iratanyaga még nincsen feltárva, így csak a Helytartótanács kérdését ismerjük, a megye válaszát pedig nem.

Kérdéses az is, hogy feltétlenül Kármán halála okozta-e az *Uránia* megszűnését, ahogyan ezt az egyik szívós legenda állítja.

Kármánnak és a jakobinus összeesküvésnek a kapcsolatára semmiféle bizonyítékunk nincs, a korabeli nyomozás során még csak a neve sem merült fel⁵¹. Az a szívós legenda, amely az író eltűnését minden áron a mozgalom leleplezésével kívánta összefüggésbe hozni, nem tényeken alapul, hanem többszörösen közvetett feltételezéseken; nyilván nem függetlenül attól sem, hogy ilyenformán az íróra rávetíthető a forradalmiság - egyébként igen nehezen igazolható - víziója⁵².

Kármán halálának okát, idejét és helyét nem ismerjük pontosan. Egyetlen módon tűnik azonban behatárolhatónak az időpont: pontosan tudjuk ugyanis, mikor halt meg apja, id. Kármán József református szuperintendens⁵³. Innen talán eljuthatunk egy terminus ante quem-hez, ha sikerülne megállapítani, Kármán megéle-e apja temetését. *Schedius* 1843-as *Toldynak* készített feljegyzése például azt állítja, hogy Kármán szülei karjaiban halt meg⁵⁴, tehát – értelemszerűen – korábban, mint atyja. Természetesen erősen kérdéses, mennyiben adhatunk hitelt *Schedius* visszaemlékezésének, hisz nem tudható, nem retorikus fordulatról van-e szó csupán. Gálos mindenesetre – *Abafi* egy azóta sem ellenőrzött, szabadkőműves-jegyzőkönyvre hivatkozó adata nyomán – egyértelműen apja halála utánra teszi Kármán elhunytát⁵⁵. Logikailag – és hipotetikusán – két lehetőség kínálkozik ennek eldöntésére: vagy az id. Kármán József fellett elhangzott temetési prédikáció előkerítése, vagy pedig a nógrádi megyei közgyűlések iratanyagának átfésülése, hátha megörökítették az 1792-ben nemesi címet kapott református püspök emlékét.

Mindkét feltevés ellenőrzése komoly kutatómunkát igényel, s meglehet, eredményre sem vezet. Enélkül azonban aligha remélhetjük újabb adatok felbukkanását. Mert egyéb-

ként – összegezve a szakirodalom idevágó véleményeit – teljes a bizonytalanság.

Kármán feltehetőleg szülővárosában, Losoncon halt meg – láttuk, Schedius ezt állította a már idézett feljegyzésében. Van azonban arra is egy feltételezés, hogy Pesten érte utól a halál és itt is temették el⁵⁶. A legújabb irodalmi lexikonban is megtalálható 1795. június 3-i dátumnak⁵⁷ azonban aligha hihetünk, hiszen azt *Baráth Ferenc* a múlt század végén, egy akkor 83 éves hölgy – Kármán unokahúga – emlékezetére hagyatkozva, családi legendaként

közölte, mondván, az író két héttel Martinovics kivégzése után halt meg; az így kiszámított dátum a legmértéktartóbb módon is legfőbb bizonytalannak tekinthető⁵⁸. Ilyenformán még az sem zárható ki egyelőre, hogy az író 1796-ban halt csak meg. Azt sem tudjuk, hol nyugszik pontosan.

Sírját a millennium alkalmával, amikor Losonc meg akarta örökíteni nagy születte emlékét, már azonosítani sem tudták: a sírra tervezett emlékművet ezért a temetői út mellett állították föl⁵⁹.

Jegyzetek

1. Abafi Lajos: Kármán Józsefről. In: Kármán József művei. Kiad. Abafi Lajos. II. kötet. (Vegyes iratok. Levelezések.) Bp., 1880. XII–XIII. 2. A vonatkozó részlet a következő: „P. s. zu ihren kommden Geburtstag wünsche ich ihnen alles das was ihnen eine ware Freundin wünschen kan und bitte sie derart mir zu glauben daß ich den wärmsten anteile an ihrem schlagsill nehme [...]” Markovichné Kármánnak; Neustatt, 1789. márc. 9. In: Szalóky Mária: Gróf Markovich Miklósné és Kármán József levelezése 1789. Bp., 1941. [A továbbiakban: KármLev] 12–13. 3. Markovichné Kármánnak; Neustatt, 1789. márc. 15. In: KármLev 13. 4. Baráth Ferenc: Kármán József halála és annak körülményei. Vasárnapi Ujság 1884. 14. sz. 215–216. 5. Baráth Ferenc i.m. 215–216. 6. Életrajzát l. Tóth Ferentz, A helvétziai vallástéltelt tartó Tul a Dunai főtisztelétű superintendenciában élt superindensek, vagy református püspökök élete, e jelen való időgk lehozva. Győr, 1808. 196–201. 7. Könyvtárának jegyzéke: az Egyetemi Könyvtár Kézirattára Ms. G. 114. (Csapodi Csaba – Tóth András – Vétesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987. 151., 210.) 8. Erről összefoglalólag: Gálos Rezső: Kármánok és Rádayak. In: Gálos: Kármán József. Bp., 1954. 141–150. 9. A gimnázium jellegéről l. Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996–1948 (Általános képző középiskolák). Bp., 1988. 212–213. 10. Terray Barnabás: Kármán József iskoláéveiről. Köznevelés 1966. 342–343. 11. Vö. Kiss József Mihály – Szögi László – Újváry Gábor: Az Iótvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára 1635–1975. Bp., 1988. 119. skk. 12. Protocolum I. Facultatis Juridica ab Anno 1759–1785 deductum – Kovachich Márton György másolata. OSZK Kt. Fol. Lat. 72. 13. Bodnár Zsigmond: Urania. Kármán és Pajor. Bp., 1880. 8. 14. Erre már Gálos Rezső is utalt, aki Gerézdí Rabán jóvoltából másolatban tanulmányozta a hallgatók névsorát: Gálos Rezső i.m. 173.; magam sem jutottam más eredményre; Archivder Universität Wien. Univ. Hauptmatrikel. Mikrofilm 20. M11 1779 – M12 1843. A tekercsen az anyakönyv ábcérendben és évkörok szerint rendezve tanulmányozható; a C és a K betű

egynek számít. Kármán nevét azonban semmilyen formában nem tartalmazza a forrás. 15. Gálos föltevésai mindmáig csupán ellenőrizetlen hipotézisek: Gálos Rezső i.m. 25. skk. 16. Magyar fordításban Abafi Lajos tette közzé: Kármán József művei. II. kötet. (Vegyes iratok. Levelezések.) Bp., 1880. 3–150. (a kötet második felében újrakezdtet lapzámozás szerint); eredeti német szövegüket l.: KármLev 17. Kármán Gáloss Gáborhoz (Pozsony, 1790. február 10.) In: Kármán József művei II. kötet. (Vegyes iratok. Levelezések) Kiad. Abafi Lajos. Bp., 1880. 147–148. (a második részben újrakezdtet lapzámozás szerint); a kézirat: MTAK Kt Ms 4750/9–10. 18. „Nomina ad Latus Magnifici Domini Consilarii et Excelsi Jud. Curiae Regiae Prothonotarii sub sessione 9d Junii Adjurandorum”; a listán a 10. „D. Josephus Kármán”. OL Személynöki levéltár O 80. 1. csomó. 9. folió. (Az irat megtalálásában és a levéltári anyagban való tájékozódásban Pajkossy Gábor és Völgyesi Orsolya volt segítségemre.) 19. Erre már Badics fölhívta a figyelmet: Dr. Badics Ferenc: Magyar írók ügyvédi vizsgálatai. ITK 1901. 204.; Vö. még: Varga Endre – Veres Miklós: Bírósági levéltárak 1526–1869. Szerk. Sashegyi Oszkár. Bp., 1989. 222–224. 20. Dr. Badics Ferenc i.m. 204. a Curia II. József halála utáni helyzetére l. Varga Endre: A Királyi Curia 1780–1850. Bp., 1974. 85. skk. 21. Az ügyvédi képesítés megszerzésének korabeli szabályozásáról l. Varga Endre: A hivatásos ügyvédi osztály kialakulása. A kötelező ügyvédi vizsga bevezetése 1769-ben. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. Bp., 1937. 638. skk. 22. Gulyás József: Kármán József mint versszerző. ITK 1938. 74. 23. Kazinczy Kis Jánosnak (Regmec, 1794. május. 11.). In: Kazinczy Ferenc levelezése II. kötet. Kiad. Váczy János. Bp., 1891. 363. 24. Vö. Gálos Rezső i.m. 43. sk. 25. Endrődy János: A' magyar játék-szín. Első esztendő. Második kötet. Pest, 1793. XLI. 26. Endrődy János i.m. XXVI H–XXIX. 27. Solt Andor: Dramaturgiai irodalmunk kezdetei (1772–1826). Bp., 1970. 72. skk. 28. Közölte: Bayer József: A magyar drámairodalom története. A leg-

régibb nyomokon 1867-ig. II. kötet. Bp, 1897. 425.; a lista másolata Bayer hagyatékából az OSZK-ba került: OSZKKt. Quart. Hung. 4182. 139-151. f. (Az adatra Kerényi Ferenc figyelmeztetett.) 29. Karl-Heinz Jügel: Die erste Geschichte des ungarischen Theaters aus dem Jahre 1798. In: Némethi Filológiai Tanulmányok XIII. Szerk. Némethi Lajos. Debrecen, 1979. 125. Kármán elvesztett száművére bővebben egy megjelenés előtt álló tanulmányomban tértem ki: Schedius Lajos szerepe az Uránia körül. Kézirat. 30. Magyar Hírmondó. „Toldalék A” Magyar Hírmondónak, Febr. 28-dik napján, 1794-ben költt árkusához”. 301-304. 31. „Urániánaknak első Kötetje, még Júliusban, és így kevésbé ugyan később, mint kívántuk, s fel-fogadtuk, a sajtót elhagyta; de a többieknek siettetésével ezen kis halasztást helyre hozni igyekezzünk.” Magyar Hírmondó 1794. aug. 26. 278-280. 32. „Urániánaknak 2 Kötetje [sic] ki-került a sajtó alól, és oly rendelkezést tettünk, hogy Erdemes Olvasóink kezekhez vehetik azt, ott a hol a pénzlet le tették érte. Akik eddig nem prenumeráltak, azoknak számára nyitva hagyatik még tovább is az előfizetés, és ha kedvek lesznek, ki-jött két kötetjeinket [sic] is meg szerezni, azokat is meg küldjük a prenumeráció árán, az az 3 Rforintokon. Költ Pesten 25-dik Oct. 1794: Az Uránia kiadói.” Magyar Hírmondó 1794. nov. 14. 680. 33. „Urániánaknak 3-dik Kötetje, kevés idő múlva ki került a sajtó alól.” Magyar Hírmondó 1795. márc. 6. 320. 34. A legjelentősebb kísérlet: Szinyei Ferenc: Kármán József és az Uránia névtelenjei. Klyb. Bp, 1924.; a konklúzió: 32. 35. Életrajzra gyakorlatilag az egyetlen kísérlet: Bodnár Zsigmond i.m. 13-14.; ezt jelentősen Szinyei sem bővítette: Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. X. kötet. Bp, 1905 101. 36. OL. Személynöki levéltár O 77 (Testimoniales juratorum) 4. csomó. 1790. 96. f.- 99. f. 37. Vö Varga Endre – Veres Miklós i.m. 221-222. 38. „Consignatio. Instantium ad Latum Magnifici Consilarii et Protonotarii Stephani Aczél adjurandi volentum.” OL. Személynöki levéltár O 80. 1. csomó 4. folió. 39. „Nominata ad Latum Domini Magnifici Consilarii et Protonotarii Stephani Atzél adjurandorum” OL. Személynöki levéltár O 80. 1. csomó. 31. folió. 40. Bodnár Kármán egyetemi tanulmányairól legkorábban az 1785/86-os tanévből hoz adatot: Bodnár Zsigmond i.m. 8. 41. SOTE. Levéltár Ms. I. 1/d kötet (Liber Classificationum ab Anno 1787/8. usq. 1795/6.); itt szeretném megköszönni a SOTE levéltárosának, Molnár Lászlónak a kutatáshoz nyújtott segítségét. Ezt az anyagot egyébként már Bodnár is felhasználta: Bodnár Zsigmond i.m. 14. 42. Hógyes Endre: Emlékkönyv a budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről. Bp. 1896. 227. 43. A tanulmányi rendet I. Kovachich Márton György folyóiratában: Merkur von Ungarn 1786. I. Heft. 92-94.; vö. még Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667-1935. Bp, 1936. 160. 44. Fédon, vagy a Lélek Halhatatlanságáról Három Beszélgetésekre írta Német nyelven Mendelsohn Móses. Magyarra fordítottatott egy Hazafi által [Pajor Gáspár fordítása]. Pest, 1793.; a cenzúráztatás körüli bonyodalmakról összefoglalólag: Waldapfel Jó-

zsef: Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780-1830. Bp, 1935. 100. skk. 45. Pajor későbbi életútjáról – nem tartozván szorosán vett témánkhoz – ehelyütt nem érdemes szólni. További információkra 1. Kőszegi Sándor: Nemes családok Pestvármegyében [sic!]. Bp, 1899. 275. 46. MTAK Kt Történel. 2-r. 11. sz. [Kármán József életére és műveire vonatkozó. Toldy Ferenc jegyzetei és gyűjtése] 47. Schediusról mindezt részletesebben, adatolva kifejtettem egy megjelenés előtt álló tanulmányomban: Szilágyi Márton (Schedius Lajos szerepe ...) i.m. 48. Kostyál István: Kármán József levele a gróf Festetics Györgyhöz az Urániáról. OSZK Évkönyv, 1959. Bp, 1961. 316-320 49. Holl Béla: A kétszáz éves váci könyv. Bp, 1973. 40. Az adatra Kerényi Ferenc figyelmeztetett. 50. A vonatkozó iratokat magyar fordításban 1. Mályuszné Császár Edit (Kiad.): Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból (1780-1867). Bp, 1985. 125-126 51. Vö. Benda Kálmán (Kiad.): A magyar jakobinusok iratai I-III. Bp, 1952-1957. (mündegyik kötethez járul névmutató) 52. Legutóbb s a legerőteljesebben erre Belitzky János tett kísérletet: Kármán József (1769. máj. 14 – 1795. június 3). Palócföld 1969. 1. sz. 88-93.; nem mentes ettől a szemlélettől Gálos sem: Gálos Rezső i.m. 131. sk. 53. Haláláról a korabeli sajtó is hírt adott: „A Dunántúli Réf. Ekklesiák Superintendentense, és Losontzi első Prédikátor Fő Tiszt. Kármán József Úr, érdemes életének 56-dik esztendejében, ki-múla e’ Világból, a’ múlt Húsvét’ első napján.” Magyar Hírmondó 1795. máj. 1. 597-598. vagyis id. Kármán József 1795. apr. 5-én hunyt el (1. még Tóth Ferenc i.m. 196-201.) 54. „Aber mitten unter den eifrigsten Bemühungen dieses edlen Geistes hatte sich der Keim einer lebensgefährlichen Krankheit in ihm entwickelt, und bald in einen hoffnungslosen Zustand versetzt, sah er sich genöthigt, im [Jahre] 1795 Pesth zu verlassen und zu seinen damals noch lebenden würdigen Eltern sich zu verfügen, in deren Armen er auch, zu ihren unbeschreiblichen Schmerzen, so wie zum herzlichsten Leidwesen seiner vielen treuen, zärtlich liebenden Freunde, er auch bald in Loschontz seinen Geist aufgab.” MTAK Kt Történel. 2-r. 11. sz. [Kármán József életére és műveire vonatkozó. Toldy Ferenc jegyzetei és gyűjtése] 55. Gálos Rezső i.m. 129. 56. L. Gálos Rezső i.m. 133. 57. Vö. Új magyar irodalmi lexikon 2. Főszerk. Péter László. Bp, 1994. 970-971. A szócikk szerzője Weber Antal. 58. Baráth Ferenc i.m. 215-216.; ennek értékelését 1. megjelenés előtt álló, kéziratos tanulmányomban: Kármán József és a millenium. Az 1896. évi Kármán- emlékkönyv Losoncon. 59. „Hogy Kármán Józsefnek tetemei a losonczy ev. ref. temetőben nyugszanak, ismeretes dolog, valamint az is, hogy mely tájon vannak eltemetve; de egészen pontosan még sem ismeretes sírja. Azért a Kármán-émlék bizottság minap tartott ülésében elhatározta, hogy a már kész és felírással ellátott sírkövet a Pogány Fridrik sírja táján az út mellett fogja fölláztatni és f. évi június hó 3-án, mint az író halálának évforduló napján ünnepélyesen fölavatni.” Losoncz és vidéke 1897. máj 16. 2. l. még Losonczy Hirlap 1895. nov. 30. 2-3.